

**РУСКА ВЕРЗИЈА ГРАМАТИКЕ
СТОЈАНА НОВАКОВИЋА**

(У поводу стогодишњице излажења)

UDK 808.61—5 = 82

СРЕТО ТАНАСИЋ

Институт за језик Сарајево

Осврт Примљен: 3. марта 1990.

Прихваћен: 9. априла 1990.

У Петрограду је 1890. штампана *Граматика сербског језика Стојана Новаковића*, познатог вуковца и ученика Ђуре Даничића. Превод је знатно мијењан у односу на оригинал и представља посебну верзију Новаковићеве граматики. Граматици је придодата мања хрестоматија српскохрватских текстова и кратак рјечник. Тако ово дјело представља први уџбеник српскохрватског језика на руском говорном подручју.

Прије сто година у Петрограду је штампана *Граматика сербског језика Стојана Новаковића*¹. У кратком уводу преводилац А. Григорјев говори о мотивацији за преводње овога дјела. Прије свега, то је повећан интерес за Јужне Словене изазван прошлим и текућим догађајима. Преводилац истиче и повећање научног интересовања у Русији за јужнословенске крајеве — српски језик је осебујан и богат звуковима и формама, а народна поезија се може поредити само са руском, затим развој умјетничке литературе и науке, посебно у области историје и језика. Све ово понукало је А. Григорјева да преведе неку граматику да би помогао не научној већ најширој јавности да учи овај језик. Одлучио се за Новаковићеву *Српску граматику* из следећих разлога: поред тога што је најдоступнија обичном читаоцу она је и најпотпунија. Нема сумње да је преводилац направио добар избор: дјело које је одабрао за превод припадало је већ тада у славистичким круговима угледном филологу².

Интересантно је напоменути да је ова преведена *Граматика* изашла прије него што је у оригиналу штампана као цјелокупно издање. Наиме, Стојан Новаковић је своју граматику дуго издавао по дијеловима.

¹ Ст. Новаковић, *Граматика сербског језика*. Перевел сь сербског А. Григорьев. С. — Петербург 1890, 256 стр.

² Стојан Новаковић (1842—1915) — филолог вуковац, ученик Ђуре Даничића, професор Велике школе, дипломата и министар у влади Србије. Већ 1865. године изабран је за првог члана Српског ученог друштва, а по оснивању Српске академије наука именован је за њеног члана 1887, а за дописног члана ЈАЗУ изабран је 1870. Од 1877. године био је изабран за кореспондента Императорско-руске академије у Петрограду. Такође, Новаковић је још прије 1890. године члан редакције *Archiva Für slavische Philologie*.

вима. Тако је још 1869. године изашло из штампе прво издање синтаксе³. Године 1870. изашло је друго издање, а 1874. треће, оба измијењена. Четврто издање под насловом *Српска граматика за ниже гимназије и реалке у Кнежевини Србији. Четврти део. Наука о реченицама (Синтакса)* (у даљем тексту: *Синтакса* — С. Т.) изашло је, опет измијењено, 1879. године. У то вријеме Новаковић је одлучио да напише и остале дијелове граматике. Тако је исте године изашао и први дио: *Наука о гласовима*, њено друго измијењено издање изашло је 1881, а треће из 1884. и четврто из 1888. нису мијењана у односу на друго. Други дио граматике, *Наука о основама*, појавио се 1880, а друго издање 1885. Трећи дио граматике, *Наука о облицима*, штампан је први пут 1879. године, друго измијењено издање штампано је 1882. године, а треће 1890. као неизмијењено. Тек 1894. године штампано је потпуно издање *Граматике* под насловом: *Српска граматика. Саставио Стојан Новаковић. Прво целокупно издање*.⁴ У уводу овога издања Новаковић говори о разлозима писања уџбеника и о томе кад је дошао на идеју да напише све дијелове *Граматике* (1879). Он овдје ништа не говори о преводу његове *Граматике* на руски језик, па се не зна да ли је био упознат са тим преводом. Превод ове *Граматике* Новаковић није унио ни у своју *Библиографију* списа Стојана Новаковића, штампану у *Годишњаку Српске краљевске академије* XXIV за 1910. у Београду 1911. године⁵.

Григорјев је себи поставио за циљ да преведе граматiku како би омогућио широј (нестручној) јавности да учи српскохрватски језик. Зато он и није издао буквалан превод Новаковићеве *Граматике*, него ју је у складу са задатим циљем прилагодио томе кругу корисника. Новаковићева *Граматика*, како смо видјели, састоји се из четири дијела. Преводилац граматiku даје на стр. 5—164 и дијели је на два дијела: *Први дио. Етимологија*, који се дијели на два поглавља: 1. *Наука о гласовима* (5—31) и 2. *Наука о формама* (36—118); *Други дио. Синтакса* (119—164). Крупна разлика у односу на оригинал јесте та што је преводилац изоставио цио један дио Новаковићеве *Граматике* — *Науку о гласовима*. У уводу он то и истиче уз напомену да је то неважан дио за његов превод с обзиром на намјену *Граматике*. Још једна крупнија измјена учињена је у преводу. Новаковић у *Науци о гласовима* има поглавље *Приступ* (у другом издању стр. 7—29), који се састоји из три дијела: I. *Језик и његов склоп*, II. *Врсте речи*, III. *Граматика и подела њена*. У преводу је задржано само друго поглавље, и то не испред *Науке о гласовима* него испред *Науке о облицима* (32—36).

³ Прије овог издања, исте године, он је штампао као рукопис »Српску синтаксу у изводу«, што не сматра првим издањем синтаксе.

⁴ Овако су означене године на појединим његовим издањима, а овако датира та издања и сам Новаковић у својој *Граматичи* из 1894. И у неким новим радовима о Новаковићу опет се јављају нетачни подаци о овоме.

⁵ В. Љубомир Николић, *Прилози библиографији посебних издања радова Стојана Новаковића*, *Историјски часопис* XXV—XXVI, Београд 1979, 355.

Послије граматичког дијела А. Григорјев је дао кратку хрестоматију текстова српскохрватског језика под насловом *Образцы сербскаго языка древняго и новаго* (165—225). На крају је рјечник: *Краткий словарь* (226—251). Тако опремљена *Граматика* представљала је уџбеник српскохрватског језика на руском језичком подручју. Овај превод Новаковићеве *Граматике* први је уџбеник Вуковог типа који се појавио у Русији⁶. Прије ње већ су били изашли рјечници српскохрватско-руски и руско-српскохрватски⁷. Тако је широком кругу јавности у Русији омогућено да учи наш језик. Оно што је заједничко за овај уџбеник и два рјечника јесте начин њихове припреме: и уџбеник и рјечници су настали превођењем и неким допунама одређених српскохрватских дјела. Наиме, за основу *Српско-руског рјечника* П. Лавровском је послужио Вуков *Српски рјечник* из 1852. уз мање допуне из два хрватска рјечника. Обртањем овога настао је његов *Руско-српски рјечник*⁸.

Као што је речено, сви дијелови Новаковићеве *Српске граматике* имали су више издања, нека издања су допуњавана, а нека прештампавана неизмијењена. А. Григорјев није рекао ништа о томе која издања су му послужила при превођењу. А да би се могао сагледати његов однос према оригиналу, нужно је знати да ли се он држао само једног издања и којег издања за сваки дио *Граматике* или је узимао више издања. То се може утврдити поређењем превода са издањима сваког дијела *Граматике* који не представља прештапвање без измјена претходног издања.

Таквим поређењем може се утврдити да је за поглавље *Наука о гласовима* преводиоцу служило друго издање Новаковићевог оригинала, које је измијењено у односу на прво, или неко од два наредна издања, која нису мијењана у односу на друго. У преводу се, наиме, одражавају све промјене које су у другом издању извршене у односу на прво. Тако се у првом издању Новаковићеве *Науке о гласовима* у поглављу *Самогласници некадашњег језика* не помиње самогласник *јери* (ѣ), а у другом се издању о њему говори — на стр. 35, § 48 између тачке која говори о самогласницима ѣ и ѣ и тачке која говори о самогласнику *јат* (ѣ). У преводу се говори о самогласнику *јери* (стр. 9). Даље, у првом издању један дио има наслов *Особине самогласника* (26), а у другом *Подела и особине самогласника* (36). Превод је опет према другом издању (9). У првом издању последије подјеле самогласника на *непчане* и *ненепчане* говори се о самогласницима различитим по снази, тј. о појави *снажења* самогласника (27), у другом издању прије овога набро-

⁶ Прије ове *Граматике* у Русији је била издана једна *граматика*: Беленский Т. *Сербская грамматика по восточному говору*. Составлена по Вуичу, Даничичу и Миклошичу. Ч. I *Этимология*, Каменец — Подольск, 1877.

⁷ Лавровский П. А., *Сербско-русский словарь*, СП. 1870; Лавровский П. А., *Русско-сербский словарь*, СП. 1880.

⁸ В. Борисав Тошић Вуков *Српски рјечник* (1852) као основа *Српско-руског рјечника* П. Лавровског, *Јужнословенски филолог* XLV, 173—197.

јане су у једном члану особине самогласника: 1. снажење, 2. дуљење, 3. избегавање зева, 4. сажимање, 5. једначење, 6. образовање слогова и 7. наглашавање или акценат (36), а тек онда се говори о свакој од ових појава. У преводу је тако као и у другом издању (10). И тако редом.

За превод *Науке о облицима* могло је послужити прво или друго издање. Поређењем превода са првим и другим издањем долази се до закључка да је преведено друго издање. У првом издању Новаковић на стр. 53 говори о глаголским основама и наставцима и између осталог и следеће: »Основа времена садашњег постаје *увек* (Т. С. истакао) наставком *е...*«, У другом издању (53) ову тврдњу мијења: »Основа времена садашњег (...) постаје *најчешће* (истакао С. Т.) наставком *е...*«. У преводу је као у другом издању (77). У првом издању (83) Новаковић говори како настаје основа садашњег времена глагола *тонут*. »Од те основе постаје основа времена садашњег наставком *е: тонуе*; у се пред *е* претвара у *в*, па испада... Таквим путем свршетак основе времена садашњег излази на *не*.« У другом издању (83) даје се следеће објашњење исте ствари: »Основа пак времена садашњег постаје наставком *не: то-не*.« У преводу је ово друго (102). У првом издању Новаковић на стр. 94 говори о формирању основе презента код глагола типа *писати*: »... основа пак времена садашњег постаје својим наставком *е* од основе образоване наставком *и: писи-е*. Самогласник *и*, који је пред наставком времена садашњег, претвара се у *ј*, које се са гласовима испред себе по својим законима *слаже*.« У другом издању (94) ова формулација се мијења: »...основа пак времена садашњег постаје наставком *је* од корена: *пис-је* — *пише*, а *ј* се од наставка по законима гласовним подешава са сугласником испред себе.« У преводу је формулација преузета из другог издања (111).

Свако од четири издања *Синтаксе* допуњавано је. Преводац се послужио четвртим издањем. У предговору овом издању Стојан Новаковић наводи да је, између осталог, у њему мијењао и неке термине. Тако истиче да је термин *саставак* из ранијег издања у овом замијенио термином *спојник*. А онда му је један пријатељ умјесто овога предложио бољи термин — *спона*. У овом издању, међутим, није могао више да унесе овај термин⁹. Преводац, уз одговарајући руски термин у загради наводи Новаковићев термин *спојник* (122).

Већ је истакнуто да је А. Григорјев одлучио да припреми уџбеник српскохрватског језика за шири круг у Русији. Он се одлучио да направи тај уџбеник тако што ће један граматички уџбеник српскохрватског језика писан за представнике истог језика прилагодити за уџбеник српскохрватског језика за представнике једног другог словенског, руског језика. Уз већ поменуте измјене у односу на оригинал преводац је још интервенисао у неким стварима да би постигао постављени циљ.

⁹ Стојан Новаковић, *Српска граматика. Наука о реченицама (Синтакса)*, 1879, стр. IV.

Поред поменутих, извршена су још нека краћења. Тако С. Новаковић на пола стране 14 у *Синтакси* објашњава чиме се бави синтакса простих а чиме синтакса сложених реченица. Преводац то не уноси на одговарајућем мјесту (126). На стр. 84—87 С. Новаковић поглавље *Синтакса сложених реченица* почиње одјељком *Врсте сложених реченица* (84—87). Преводац оставља само први пасус од четири реда, а остало избацује (153). Ово све се преводиоцу чинило мање важним за руског читаоца *Граматике*. Новаковић је на крају *Синтаксе* дао *Регистар* (125—132). У њему је навео термине, везнике, приједлоге — уз везнике и напомену о употреби у реченици, уз приједлоге даје напомену о падежу с којим иду. Ту је наведено још понешто што се Новаковићу чинило значајним. Преводац је овај *Регистар* такође изоставио. Разлог за ово вјероватно није у томе да је преводац сматрао да је *Регистар* сувишан. Прије би се могао тражити у чињеници да се слични регистри не налазе у оригиналу *Науке о гласовима* и *Науке о облицима*.

Стојан Новаковић је све појаве у језику поткрепљивао примјерима. У предговору трећем издању *Синтаксе* он је навео заиста обиман корпус који покрива цијело српскохрватско језичко подручје. И није ту заступљен само књижевноумјетнички стил¹⁰. Све појаве у синтакси Новаковић је поткрепљивао већим или мањим бројем примјера у реченицама. Преводиоцу се толики број примјера чинио сувишним па их је знатно редуковао. Тиме је он знатно смањио обим своје књиге. Додуше, врло ријетко он изоставља све примјере, као оне са 31. стране Новаковићеве *Синтаксе* (133. страна превода).

Синтакса С. Новаковића разликује се од других дијелова по томе што има напомена методичког карактера. У тим напоменама он последије обраде појединих питања даје упутства наставницима како ће радити са ђацима на усвајању тих питања. Таква напомена налази се већ на првој страни. Овакве напомене преводац је изостављао. Он је, с правом, сматрао да оне нису у функцији коју ова *Граматика* треба да има у Русији. Другачије се опет односио Григорјев према напоменама које немају методички карактер. Тако на страни 17 *Синтаксе* последије примјера за случај кад се уз више субјеката налази предикат у једнини Новаковић даје напомену: »Има примера, из којих се види, да је овој једнини прирока после подмета узрок као недовршено скраћивање или стезање реченица«. Преводац ово задржава, али како саставни дио текста, без икаквог издвајања (127). Овакав поступак изгледа више оправдан него Новаковићев. Несрећније је рјешење дао преводац у вези са напоменом на 16. страни Новаковићеве *Синтаксе*. Ту Новаковић говори да се именица која је у саставу предиката, кад је у номинативу, слаже са субјектом само у падежу. Последије навођења примјера даје напомену: »Ваља погледати у чланке 7 и 8, који показују, да у именски прирок улазе падежи и осим првог, а за такви именски

¹⁰ О корпусу Стојан Новаковић мисли као и хрватски вуковци.

прирок не могу вредити правила именскога слагања.» А. Григорјев (126) преводи Новаковићево правило тако што изоставља услов кад оно важи: кад је именица из именског предиката у номинативу. На крају овог правила он у загради само упућује на тачку у преводу (133) која одговара Новаковићевим поменутим тачкама 7 и 8 из напомене. На овакав начин преводилац није сачувао смисао напомене из оригинала.

У оваквим напоменама Новаковић је понекад давао и историјску димензију појединим питањима о којим говори¹¹. Такве напомене преводилац није сматрао важним и изостављао их је. Тако нпр. на стр. 20 Новаковићеве *Синтаксе* налази се напомена која говори о историјској страни бројева. То преводилац изоставља (128). Исто је тако и са напоменом на 22. страни *Синтаксе*, гдје се освјетљава историјска страна простих бројева, уз ослањање на Даничића. Све је то у преводу изостављено (129). Сличне напомене су и на стр. 62 и 65 Новаковићеве *Синтаксе*, и опет их нема у преводу. Преводилац је, оправдано, сматрао да овакве напомене нису неопходне и да непотребно оптерећују његов превод, односно уџбеник.

Како је Новаковићева граматика обиловала чињеницама историјског карактера, ни преводилац није могао у своме преводу да се потпуно ослободи историцизирања и да да само стање савременог језика. Тако он у *Науци о гласовима* задржава преглед старих самогласника српскохрватског језика, као што је и сам Новаковић учинио. Њих се ни Новаковић ни Григорјев и нису могли ослободити у *Науци о гласовима* а да битно не измијене и садржај *Науке о облицима*. У објашњењима о настанку појединих облика ријечи Новаковић полази од старијег, историјског стања у нашем језику и ту долазе до изражаја и ови самогласници. Тако на стр. 31 *Науке о гласовима* Новаковић каже за придјевске замјенице: »Наставци једине и множине *им, их* (...) имали су у старо време место садашњег *и* — *ѣ*, те су гласили *ѣмѣ, ѣхѣ*...« То и преводилац преноси (60). Исто тако, говорећи о замјеницама *ко* и *што* Новаковић наводи и слједеће: »Први падеж *кѣо* и *чѣто* пошто су по закону нашега језика јерови испали, гласио је *кто* и *что*. То задржава и преводилац (61). У оваквим случајевима А. Григорјев никада није одступао од оригинала.

Текст Новаковићеве *Граматики* А. Григорјев је мијењао и на други начин. Тако он Новаковићеву *Граматику* допуњује неким подацима из Вуковог Рјечника из 1852. године. У *Науци о гласовима* у поглављу о подјели и особинама сугласника Новаковић (50) уз сугласнике *ц, ч* и *џ* даје слједеће: »Овдје се може забележити, да су у сугласнику *џ* спојени сугласници *тс*, у сугласнику *ч* — *тш*, а у сугласнику *џ* — *дс*.« Ово Григорјев преводи (дајући умјесто *дс*, вјероватно омашком, *жд*). Затим он уз ово веже фусноту, у ствари преузима из Вуковог Рјечни-

¹¹ В. Ирена Грицкат, *Наука о језику код Срба у другој половини XIX века*, Наш језик XXVII/5, 316—320.

ка (1852) ону страницу писану на руском која долази иза пописа слова српске азбуке, под насловом Для русскихъ. Ту Вук говори о словима Ђ, Ћ, Џ, Љ, Њ, Ј и Е у српској азбуци и гласовима које она означавају и особинама тих гласова према руским, кад има у руском одговарајући глас. Новаковић није писао своју граматику имајући у виду руског читаоца и зато сличну напомену није ни уносио. Али Григорјев је сматрао да је потребно да руском читаоцу да ове информације и нашао је за то компетентног аутора којим ће се послужити. А кад се зна да је Новаковић и сам вуковац¹², онда се ово допуњавање из Вукова Рјечника добро уклапа у његову граматику. Још једном се преводилац послужио Вуковим Рјечником. На стр. 18 *Науке о облицима* Новаковић говори о промјени именице око у множини кад не значи орган вида већ што друго, »нпр, на мосту, житници, у језеру«, онда нема двојинске него множинске облике. Преводилац ово има, али уз трећи примјер (на језеру) у загради додаје: »известныя мѣстаго, см. Српски Рјечник Караджича sub 'око'« (48). Ова допуна такође је функционална. Ту Вук даје ова значења ријечи око, али наводи баш и реченицу у којој се јавља око у облику множине: »Оваквијех је ока (истакао С. Т.) ондје познато пет...¹³.

У једном случају преводилац упућује читаоца на руски језик. Наиме говорећи о именицама прве врсте у промјени (*Наука о облицима*, 9) Новаковић каже и следеће: »У примерима држак голубак, напредак, проштац, отац, светац пошто испадне непостојано а — гласови се подешавају или избацују по гласовним законима.« У преводу (41) уз ријеч *напредак* у загради стоји: »ср. русск. 'напредки' отъ *напредок«. На другом мјесту преводилац читаоца упућује на литавски језик. Пишући у *Науци о облицима* (24) о именицама *мати* и *кћи* Новаковић истиче и ово: »У првом падежу једине оне још у старо време нису имале наставка уз основу, па им је још тада отпало од основе оно р; а е, које се за тим у основи на крају затекло, још тада се претворила у и, те су речи добиле свој садашњи изглед.« Преводилац за крај ове реченице веже фусноту: »Ср. литт. moté, dukté, гдѣ е = ђ, изъ котораго затѣмъ вышлои. Перев.« (54).

У једном случају, уз замјенице *његов*, *њен* / *њезин*, *њихов* / *њихан* преводилац даје и одговарајуће латинске и руске замјенице (74).

Ове допуне А. Григорјев је чинио у намери да Новаковићеву граматику што боље прилагоди руском читаоцу. У ту сврху он је у понечему и кориговао оригинал. Понекад су то ситне измјене које представљају прецизнију информацију него што је дао Новаковић. Тако, рецимо, Новаковић у *Науци о гласовима* (35) говорећи о изговору гласа ђ каже да се према њему »сад Срби деле на три говора«. Преводи-

¹² Велибор Глигорић, *Уводна реч о Стојану Новаковићу*, Споменица посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића, САНУ, књ. CDVI, Споменица, књ. 31, стр. 5.

¹³ Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник* (1852) I, Просвета Београд, 1986, 630.

лац именицу Срби замјењује синтагмом *српски језик* (9). Оваквих ситуација измјена има још. У једном случају корекција има већи значај. На стр. 75 *Науке о реченицама* Новаковић има реченицу: »Тако се добијају за трпно стање сва времена« и даје примјере за времена и начине. Преводац је запазио грешку па је уз *времена* додао и термин *начине* (151).

Има случајева када преводац уносећи корекције не повећава, него смањује тачност информација. Тако у оригиналу *Науке о гласовима* (47) у вези са мијењањем акцента Новаковић каже: »Речи са променљивим обликом често (истакао С. Т.) с обликом и акцент мењају...« Преводац изоставља прилог *често*¹⁸ и тако се мијења информација. У *Науци о гласовима* (32) Новаковић говори о писмима српскохрватског језика истиче: »Осим ових слова (ћирилице — С. Т.) пише се српски језик и латиницом...«. Преводац синтаму *српски језик* замјењује именицом и каже »постоји још у Србији...« (6), што умањује информацију. Ове и неке друге сличне непрецизности које је унио А. Григорјев превodeћи Новаковићеву *Граматику* ипак су безначајне кад се гледа превод у цјелини.

Иако А. Григорјев, идући за Новаковићем, употребљава термин *српски језик*, он је у преводу сачувао посредну информацију о томе да је ријеч о српскохрватском језику. А то се из оригинала јасно види. Мада је Новаковићево објашњење стварања заједничког језика Срба и Хрвата непрецизно у погледу тога како су заједнички језик усвојили Хрвати (»који су, ради књижевног јединства примили место свога обласног дијалекта наш српски језик па га сад и хрватским зову« — *Наука о гласовима*, 32), из тог објашњења се види да је ријеч о јединственом језику. Ту формулацију је преузео Григорјев. Даље, Новаковић често говори како се поједине форме из старијег језичког стања чују још у појединим крајевима српскохрватског језичког подручја, те да неке од њих још употребљавају хрватски писци. То задржава и преводац. И у том погледу се стиче увид у ситуацију на читавом српскохрватском језичком подручју.

Избор текстова које је Григорјев дао уз *граматику* репрезентује савремени језик и у извјесној мјери његову историју. Од старијих текстова дата је *Кулинова повеља* са назначеном годином настанка и латинским преводом. Ту је још и одломак из *Сименова јеванђеља*, такође са назнаком времена настанка. Уношење ових старих текстова нашег језика има резона ако се подсјетимо да је Новаковићева *Грамматика* писана са ослањањем на историју језика. Можда је исто толико било значајно уношење ових текстова и за то да се њима покаже »одређена тежина« саме *Грамматике*: у питању је, дакле, *граматика* или уџбеник језика који има своју историју, стару литературу и који вриједи и зато учити.

Највећи простор у одјелку текстова који репрезентују савремени језик припада народним пјесмама. Ту су сљедеће пјесме: *Женидба краља Вукашина*, *Зидање Скадра*, *Пропаст царства српскога*, *Мусић*.

Стефан, Одломци косовских пјесама, Женидба Марка Краљевића, Марко Краљевић и вила, Марко Краљевић у Азачкој тамници, Марко пије уз рамазан вино, Орање Марка Краљевића, Смрт Марка Краљевића. Уношење оволиког броја народних пјесама у складу је са похвалом коју је нашој народној поезији преводилац дао у уводу Граматике. Послије ових пјесама слиједи један текст М. Милићевића, посвећен Дубровнику, а онда Азовање из Смрти Смаил-аге Ченгића, од И. Мажуранића. На крају је запис Бока Стјепана Митрова Љубише. Овај невелики избор из српскохрватске умјетничке литературе, заједно са народним пјесмама, довољан је ипак да руском читаоцу Граматике приближи наш језик. Пошто је извод из Мажуранићева дјела дат на латиници, то је омогућавало да се читалац упозна са оба писма српско-хрватског језика.

Рјечник (Краткиј словарь) садржи око 1800 ријечи. Ту су углавном ријечи које се налазе и у Вуковом Рјечнику. Има, међутим, и ријечи којих нема у овоме рјечнику. Такве су, нпр. *будиоц*, *физички*, *живаљ*, *позориште*, *речитост*. Све ове ријечи присутне су и у текстовима које је Григорјев дао у своме уџбенику. Има доста ријечи у овим текстовима које није унио у рјечник: *властелин*, *полуострво*, *политика*, *физички*, *драма* итд. Овај рјечник има и страних ријечи, па и турцизма. Григорјев не обиљежава стране ријечи. У томе се он разликује од Вука, који у своме рјечнику обиљежава турцизме. И у Српско-руском рјечнику А. Лавровског углавном су преузете од Вука ознаке за турцизме¹⁴.

У свој рјечник Григорјев је унио и одговарајућу граматичку идентификацију. У том погледу он се не подудара ни са Вуком ни са Лавровским, мада је очито да су му ови могли служити при изради рјечника. Тако Лавровски у правилу преузима од Вука одговарајуће наставке ријечи¹⁵. То чини и Григорјев, али не уз све ријечи. Уз поједине глаголе он даје наставак за 1. лице једнине през. и то за оне за које сматра да читалац неће знати из облика инфинитива извести овај облик. Такође, уз поједине именице он даје и наставак за облик генитива једнине. Тако има: *време*, *мена*; *име*, *мена*; *дијете*, *тета*; *конац*, *нца*; *кост*, *и*; *дућан*, *ћна* (код Вука правилан наставак). Нема наставака уз именице: *земља*, *лоза*, *зид*, *израз*, *занат*, *помоћ*, *помоћник* итд. Уз поједине придјеве, наведени су наставци за номинатив једнине средњег и женског рода: *гладан*, *дна*, *дно*; *засоран*, *рна*, *рно*; *дебео*, *бела*, *ло*; *какав*, *ква*, *во*. Уз придјеве *мек*, *мекан*, *љут*, *проклет*, *мрк*, *мален* и неке друге не дају се наставци. Ипак се може рећи да су у овом погледу задовољене потребе читаоца: он може на основу датих модела одредити и наставке за оне случајеве кад то у рјечнику није дато.

У неким питањима Григорјев је у обради рјечничке грађе поступио другачије од Вука и Лавровског. Тако, нпр., Лавровски је преу-

¹⁴ Б. Тошић, ор. cit., 179.

¹⁵ Б. Тошић, ор. с., 187.

зимао из Вуковог рјечника облике исте ријечи из различитих крајева и уз њих и Вукове ознаке: *ист.*, *зап.*, *југоз.*, *јуж.*¹⁶ Григорјев у рјечник уноси такође облике ријечи из различитих крајева, али не уноси ознаку краја. Пошто је овај рјечник дат уз граматику, у којој се говори и о регионалној дистрибуцији појединих облика у вези са замјеном гласа *јат*, изостављање ових ознака и не представља велики недостатак рјечника.

У погледу обиљежавања вида глагола Григорјев је поступио као и Лавровски. Овај је у Српско-руском рјечнику изоставио ознаке глаголског вида¹⁷. Тако је поступио и Григорјев. У вези са тим он је направио и неколико грешака. Кад су се једна испод друге нашле глаголске лексеми исте семантичке вриједности а различитог вида, Григорјев их је спајао вितिцом и преводио једном лексемом, нпр.:

врати́ти }
враћа́ти } обраћа́ть

о́тпасати, шем }
отпаси́вати } отпояса́ть

Тако се стиче утисак да ови парови ријечи имају исти вид — а није тако. Нешто другачије је, а опет погрешно, у сљедећим случајевима:

задркрати́, кћем }
задрхтати́, шћем } трепета́ть

пови́кати, чем }
пови́кнути } крича́ть

Овдје парове српскохрватских глаголских лексеми једног вида преводи руском лексемом другог вида. Ове грешке говоре да се бар у погледу значења глаголског вида Григорјев није држао Вуковог Рјечника.

Што се тиче биљежења акцената, Григорјев се разликује од Лавровског, који није у свом рјечнику уносио акценат српскохрватских ријечи¹⁸. Григорјев је у правилу биљежио акценат уз ријечи које се налазе и у Вуковом Рјечнику. Ријетки су изузеци кад он не обиљежава акценат тих ријечи: *будити*, *задркрати*, *набавити*. Међутим, има случајева да он не обраћа пажњу на акценат, те спаја различите ријечи које имају исту форму а различит акценат. Уз именицу *другарица* наведена је као синоним ријеч *друга* иако у Вуковом Рјечнику ова друга ријеч означава прибор у женској радиности.

Већ је речено да је Григорјев у рјечник унио неке ријечи које се не налазе у Вуковом Рјечнику. Такве ријечи нису акцентоване, што говори да му је за биљежење акцента ријечи служио Вуков Рјечник.

¹⁶ Б. Тошић, *ор. с.*, 182.

¹⁷ Б. Тошић, *ор. с.*, 187.

¹⁸ Б. Тошић, *ор. cit.*, 187.

Кад је ријеч о акценту, треба напоменути да је Григорјев у првом дијелу граматике све ријечи које је као примјере наводио давао са акцентом, осим кад је, додуше ријетко, наводио читаву реченицу. У другом дијелу, у Синтакси, гдје се граматичка правила илуструју реченицама, ријечи нису акцентоване. У овоме се он држао досљедно оригинала.

Кад се зна разлика између српскохрватског и руског језика у погледу акцента, онда се види и колико је добро поступио Григорјев акцентујући ријечи у примјерима и *Рјечнику* на крају књиге.

А. Григорјев је у првом дијелу граматике — у *Науци о гласовима* и *Науци о облицима*, уз оне ријечи у примјерима за које је претпостављао да ће руском читаоцу бити непознате давао и руски превод у загради. Ако се и те ријечи придодају лексици која је унешена у *Рјечник* на крају књиге, може се рећи да су читаоци могли да науче солидан фонд српскохрватске лексике.

Скраћивањима, корекцијама и допунама А. Григорјев је знатно промијенио оригинал Новаковићеве *Граматике* желећи да је прилагоди постављеном циљу — да да граматику српскохрватског језика из које ће руски говорници представници моћи да уче наш језик. Није дат пуки превод него је у питању посебна верзија Новаковићеве *Српске граматике*. Додавањем избора текстова српскохрватског језика, старог и новог, те рјечника уз граматику А. Григорјев је прије сто година понудио руској средини солидан уџбеник српскохрватског језика, уџбеник настао на граматички из које су се училе генерације и на једном дијелу српскохрватског говорног подручја.

Познато је да је дјелатност Вука Караџића током цијелог XIX вијека у Русији изазивала различите реакције — од слављења и почаста до врло оштрих критика и међу филолозима¹⁹. Штампанье ове *Граматике*, као и нешто раније штампање *Српско-руског* и *Руско-српског рјечника* на темељу Вуковог *Рјечника*, значило је да у Русији кодификација српскохрватског књижевног језика коју је провео Вук и практично прихваћена. Руска јавност добила је уџбеник и рјечнике нашег језика утемељене на Вуковој кодификацији. И овај уџбеник и рјечници настали су на сличан начин — рјечници превођењем Вуковог *Рјечника* са мањим допунама, а Граматика — превођењем *Српске граматике* угледног слависте и вуковца Стојана Новаковића. То је био и сигуран и најбржи начин да се дође до ових дјела, али су и имена аутора — Вука Караџића и Стојана Новаковића — обезбјеђивала и репутацију понуђених дјела и оправданост њиховог издвајања у Русији.

Ово дјело дуго је било један од ријетких уџбеника српскохрватског језика у Русији и Совјетском Савезу. Још 1955. године уз натукницу »српскохрватски језик« у Великој совјетској енциклопедији (том

¹⁹ Бранко Тошовић, *Вукова реформа језика у тумачењу руских и совјетских научника* (I), Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Сарајево 1987, 297—305.

38) ова Граматика је заједно са још једном штампаном у Петрограду 1902, Лескиновом те Меје-Вајановом граматиком представљала једину литературу. Тек 1965. године штампан је у Совјетском Савезу први уџбеник српскохрватског језика²⁰. Све ово свједочи о значају који је ова верзија Новаковићеве Граматике имала у Русији односно Совјетском Савезу.

RUSSISCHE VERSION STOJAN NOVAKOVIĆ'S GRAMMATIK

Resümee

In Petersburg wurde 1890

Stojan Novaković gedruckt. Der Übersetzer, ein gewisser A. Grigorijev, setzte sich das Ziel, der breiten russischen Öffentlichkeit zu ermöglichen, Serbokroatisch zu lernen. Deshalb wurde die Übersetzung im Vergleich zum Original wesentlich geändert. So ließ er ein ganzes Kapitel aus — die Stammlhre. Er ließ alle Tatsachen aus, die er für den russischen Leser für überflüssig hielt, während er andere Angaben, die im Original nicht vorhanden sind, hinzufügte. So ist es möglich, von einer besonderen Version der Grammatik Novaković zu sprechen. Nach dem grammatischen Teil folgt eine kleinere Chrestomathie der Texte aus dem ganzen serbokroatischen Sprachgebiet und ein kürzeres Wörterverzeichnis. So druckte Grigorijev das Lehrbuch für die serbokroatische Sprache, das lange in Rußland und der Sowjetunion aktuell war.

²⁰ Види: П. А. Дмитриев, Г. И. Сафронов, *Из истории русско-югославянских литературных и научных связей*, Ленинград 1975, 5. Мисли се на уџбеник: Арбузова И. В., Дмитриев П. А., Соколов Н. И., *Сербохрватский язык*, Ленинград 1965, 295 стр.